

DE THEOLOGISCHE KENLEER VAN SPINOZA IN EEN NOTEDOP

1. Tekst

TTP, Hoofdstuk 1, 4

1. Cum itaque mens nostra
2. ex hoc solo, quod Dei Naturam objective in se continet, & de eadem participat,
3. potentiam habeat ad formandas quasdam notiones rerum naturam explicantes, & vitae usum docentes,
4. merito mentis naturam, quatenus talis concipitur, primam divinae revelationis causam statuere possumus;
4. ea enim omnia, quae clare, & distincte intelligimus, Dei idea (ut modo indicavimus), & natura nobis dictat,
3. non quidem verbis, sed modo longe excellentiore,
2. & qui cum natura mentis optime convenit,
1. ut unusquisque, qui certitudinem intellectus gustavit, apud se, sine dubio expertus est.

Vertaling

1. Dus wanneer onze geest,
2. alleen op grond daarvan, dat het de natuur van God objectief in zich bevat en daaraan deel heeft,
3. het vermogen heeft om bepaalde begrippen te vormen, die de natuur van de dingen uitleggen en de praktijk van het leven onderwijzen,
4. kunnen wij terecht de natuur van de geest, voorzover zij als zodanig wordt opgevat, als de eerste oorzaak van de goddelijke openbaring stellen;
4. immers dat alles, wat wij helder en onderscheidend begrijpen wordt ons door de idee van God (zoals wij zojuist hebben aangeduid) en de natuur (// Deus sive natura) gedicteerd,
3. wel niet met woorden, maar op een veel voortreffelijker wijze (modus!),
2. die met de natuur van de geest het beste overeenkomt,
1. zoals eenieder, die de zekerheid van het begripsvermogen heeft geproefd, bij zichzelf zonder twijfel heeft ervaren.

2. Uitleg

In paragraaf 4 van hoofdstuk 1 sluit Spinoza het eerste deel van Hoofdstuk 1 over de profetie af. Daarin wordt gesproken over de wijze waarop 'revelatio', openbaring zekere kennis, certa cognitio teweegbrengt. In I, 5 gaat hij verder met de middelen (media), die de profetie gebruikt. Over dit stukje prachtig gecomponeerde tekst kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

1.

In vier stappen van onze geest (mens nostra) naar goddelijke openbaring (divina revelatio):

1. mens nostra - 2. natura Dei objectief in ons - 3. zo het vermogen tot theoretische en praktische begrippen (notiones) - 4. de natuur van de geest als eerste oorzaak van de goddelijke openbaring. Het probleem van de vraag of de natuur van de geest de goddelijke openbaring als eerste veroorzaakt of de goddelijke openbaring als eerste de natuur van de geest wordt ingegeven door onze neiging om of de natuur van de geest of de goddelijke openbaring als iets subjectiefs op te vatten, terwijl beiden hier uitdrukkelijk objectief zijn bedoeld. Vergelijk de openingszin van de TTP, die Spinoza in het begin van (2) als definitie karakteriseert: 'Profetie of openbaring is zekere kennis (certa cognitio) van ene zaak, die door God aan mensen is geopenbaard.'

Binnen de structuur van de acht regels wordt hierna de omgekeerde weg ingeslagen: in vier stappen van het idee van God en de natuur naar de ervaring van de zekerheid van het begripsvermogen: 4. de idee van God en de natuur dicteren ons hetgeen wij helder en onderscheidend begrijpen - 3. veel voortreffelijker dan met woorden, die misverstaan kunnen worden - 2. maar die met de natuur van de geest het beste overeenkomt - 1. zoals eenieder, die de zekerheid heeft geproefd, heeft ervaren.

2. In de eerste vier stappen gaat het om de objectieve kant van de kenleer, in de tweede vier stappen om de subjectieve kant. Daarom wordt onze geest (1) uitdrukkelijk begrensd tot de objectieve aanwezigheid van de natuur van God in ons (2) en binnen deze objectieve begrenzing kunnen uiteraard (omdat in God alles helder en onderscheiden is! - de scholastieke trek van Spinoza, die voor moderne mensen toch wat vreemd is) heldere en onderscheiden begrippen worden gevormd, theoretisch én praktisch (3) en zo kunnen wij terecht (ook op een scholastieke wijze uitgedrukt) de natuur van de geest als de eerste oorzaak van de goddelijke openbaring stellen (4); hierna wordt de subjectieve weg ingeslagen, waarbij Spinoza uitdrukkelijk stelt dat alleen in God de wending van objectief naar subjectief plaatsvindt (in ons geeft dat alleen maar aanleiding tot verwarde voorstellingen): het idee van God en de natuur dicteert ons wat wij helder en onderscheiden begrijpen (4), waarna het subjectieve hiervan benadrukt wordt: niet met woorden, maar op veel voortreffelijker wijze (3), die niet vreemd aan ons is, maar ons juist naar onszelf brengt (2), zoals eenieder, die die zekerheid geproefd heeft ervaren heeft (1).

3. In de buitenste omlijsting (1) wordt duidelijk, dat het gaat om een kenleer, d.w.z., om de zekerheid van het begripsvermogen van onze geest, in de binnenste omlijsting (4) wordt duidelijk dat het gaat om een theologische kenleer, d.w.z. om hetgeen het idee van God en de natuur dicteert, zodat de natuur van de geest als de eerste oorzaak van de goddelijke openbaring gesteld mag worden. Daarbinnen wordt de binnen- en buitenkant van de kenleer belicht: in de omlijsting (2) is er sprake van de binnenkant: onze geest, zoals zij de natuur van God objectief bevat en er deel aan heeft / de wijze (modus), zoals het 't beste met de natuur van de geest overeenkomt; in de omlijsting (3) is er sprake van de buitenkant: de begrippen die de natuur van de dingen uitleggen en de praktijk van het leven onderwijzen / geen woorden, maar een wijze, die veel voortreffelijker is. Het laatste lijkt natuurlijk wat geheimzinnig, maar wij vragen ons af of de bekende 'derde soort van kennis' uit de Ethica niet structureel overeenkomt met deze formulering. Nader onderzoek is hiervoor nodig¹!

¹

Tot onze verrassing komt Klever bij zijn bespreking van deze passage tot dezelfde conclusie (Definitie van het Christendom, p. 88). Overigens opent Klever zijn bespreking met de zin: 'Ons verstand openbaart ons het goddelijk wezen niet met woorden doch met begrippen en heldere ideeën'. Veel helderheid biedt deze zin niet, zoals daarin verschillende elementen van de tekst van Spinoza op onduidelijke gronden met elkaar verbonden worden. De bespreking van Klever biedt daarna dan ook nauwelijks inzicht in de structuur en de samenhang van de tekst, maar concludeert wel dat met de ervaring, waarmee Spinoza eindigt de hoogst mogelijke ervaring van de derde kennissoort bedoeld moet zijn.